

MILLIY MUSIQA ORQALI AXLOQIY TARBIYANING PEDAGOGIK MODELI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i01.015>

Toshtemir Xalilov

Qo‘qon davlat universiteti, “Qori Niyoziy” nomidagi tarbiya pedagogikasi
milliy instituti

Annotatsiya: Tez globallashuv davrida yosh avlodda mustahkam axloqiy-axloqiy poydevorni shakllantirish vazifasi hech qachon bu qadar dolzarb bo‘lmagan. Ushbu maqolada umumta’lim maktablari o‘quvchilarini axloqiy tarbiyalashda milliy musiqaning chuqur ma’naviy-axloqiy imkoniyatlaridan foydalanishga qaratilgan kompleks pedagogik model keltirilgan. Model uchta tarkibiy va funktsional jihatdan birlashtirilgan bloklarni o‘z ichiga olgan murakkab, yaxlit tizim sifatida konseptuallashtirilgan: ijtimoiy vakolat, maqsad va nazariy asoslarni o‘rnatadigan ob’ektiv blok; mazmuni, usullari, shakllari va amalga oshirishning muhim pedagogik shartlari batafsil tavsiflangan tashkiliy-protsessual blok; va samaradorlikni baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini belgilaydigan natijaviy blok. Maqolada tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarni o‘z ichiga olgan modelning asosiy tamoyillari, shuningdek, hissiylik, murakkablik va aksiologik yo‘nalishning o‘ziga xos tamoyillari yoritilgan. Modelni amalga oshirishning batafsil o‘rganilishi uning maxsus ishlab chiqilgan “Milliy musiqa” o‘quv dasturi, innovatsion dars formatlari va maqsadli pedagogik usullar majmuasi orqali amaliyotga tatbiq etilishini ko‘rsatadi. Bahs shuni ko‘rsatadiki, milliy musiqaning o‘quv jarayoniga tizimli va qasddan integratsiyalashuvi, bu model yordam berganidek, o‘smirlarda axloqiy qobiliyatlar, ma’naviy sezgirlik va qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashni tarbiyalashning kuchli mexanizmini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: pedagogik model, axloqiy tarbiya, milliy musiqa, tarbiya tamoyillari, namunani amalga oshirish, axloqiy rivojlanish, kirish

PEDAGOGICAL MODEL OF MORAL EDUCATION THROUGH NATIONAL MUSIC

Tashtemir Khalilov

Kokand State University, National Institute of Educational Pedagogy named
after “Qori Niyoziy”

Abstract: In the era of rapid globalization, the task of forming a solid moral and ethical foundation in the younger generation has never been so urgent. This article presents a comprehensive pedagogical model aimed at using the deep spiritual and ethical potential of national music in the moral education of students of secondary schools. The model is conceptualized as a complex, holistic system that includes three structurally and functionally integrated blocks: an objective block that establishes social competence, goals and theoretical foundations; an organizational and procedural block that describes in detail the content, methods, forms and important pedagogical conditions of implementation; and a result block that determines the criteria and indicators for assessing effectiveness. The article highlights the main principles of the model, which includes systematic, person-centered and activity-based approaches, as well as its specific principles of emotionality, complexity and axiological orientation. A detailed study of the implementation of the model shows its practical implementation through a specially developed "National Music" curriculum, innovative lesson formats and a set of targeted pedagogical methods. The argument shows that the systematic and deliberate integration of national music into the educational process, as this model helps, provides a powerful mechanism for the upbringing of moral abilities, spiritual sensitivity and a worldview based on values in adolescents.

Keywords: pedagogical model, moral education, national music, principles of education, implementation of the model, moral development, introduction

Axloqiy tarbiya muammosi butun dunyo bo'ylab pedagogik nazariya va amaliyot uchun markaziy masala hisoblanadi. U axloqiy me'yorlarning shunchaki uzatilishidan ustun turadi, buning o'rniga umuminsoniy qadriyatlarni ichkilashtirishga va ongli axloqiy tanlashga qodir shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Ushbu intilishda san'at, xususan musiqa, hissiyot va timsol tilida gapiradigan inson qalbiga noyob yo'lni taklif qiladi. Milliy musiqa xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy izlanishlari, estetik ideallarining billurlashtirilgan ifodasi sifatida alohida o'rin tutadi. Bu yaxshilik va yomonlik, go'zallik va xunuklik, jasorat va rahm-shafqat tushunchalarini kodlaydigan madaniy kodlarning tirik omboridir. Ushbu maqola milliy musiqadan tasodifiy foydalanishdan tashqari, uning axloqiy salohiyatidan tizimli va maqsadli foydalanishga o'tadigan tizimli pedagogik modelni taklif qiladi. Model nafaqat o'quv dasturi, balki milliy musiqadan axloqiy rivojlanishning asosiy vositasi sifatida nima, nima uchun va qanday foydalanishni belgilaydigan yaxlit asosdir. Uning tuzilishi yaxlitlik va uyg'unlikni ta'minlashga mo'ljallangan, tamoyillari falsafiy va uslubiy kompasni ta'minlaydi, amalga oshirish strategiyasi esa o'z madaniy merosidan ildiz otgan axloqiy ongli shaxslarni tarbiyalashga intilayotgan pedagoglar uchun amaliy yo'l xaritasini taklif etadi.

Taklif etilayotgan model niyatlarni aniqlashdan o'lgan natijalarga erishishgacha bo'lgan mantiqiy rivojlanishni ta'minlaydigan uch tomonlama tuzilishga asoslangan. Ushbu arxitektura pedagogik jarayonni boshqariladigan va dinamik tizim sifatida keng qamrovli tasvirlash imkonini beradi.

Birinchi komponent, ob'ektiv blok, butun model uchun poydevor va navigatsiya mayoq bo'lib xizmat qiladi. Uning shakllanishiga ma'naviy-axloqiy ma'rifat imperativini ta'kidlaydigan milliy ta'lim-tarbiya ta'limotlari va rivojlanish strategiyalaridan kelib chiqqan aniq ijtimoiy vazifa sabab bo'ladi. Asosiy maqsad milliy musiqa vositalari orqali o'quvchilarda axloqiy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Bu maqsad keyinchalik o'zaro bog'liq bo'lgan uchta vazifaga bo'linadi: milliy musiqa haqidagi bilimlarni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni idrok etish ko'nikmalarini rivojlantirish, musiqiy-estetik faoliyat va ijodiy o'zini namoyon qilishga bo'lgan ehtiyojni tarbiyalash. Ushbu blokning nazariy asosi uchta fundamental pedagogik yondashuvning sintezidir. Tizimli yondashuv ta'lim jarayonini har bir element o'zaro bog'liq bo'lgan yaxlit bir butun sifatida ko'rishni talab qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchini ta'limning passiv ob'ekti sifatidagi paradigmani faol sub'ektga, o'zining axloqiy shakllanishida sherik ishtirokchiga o'tkazadi. Faoliyatga asoslangan yondashuv axloqiy fazilatlarni oddiygina o'rgatish emas, balki soxtalashtirish va harakatda namoyon bo'lishini ta'kidlaydi, bu holda musiqiy meros bilan faol shug'ullanish orqali.

Tashkiliy-protsessual blok modelning operativ yuragini tashkil etadi. U nazariy maqsadlarni aniq pedagogik haqiqatga aylantiradi. Ushbu blok o'quv jarayoniga jalb qilingan o'quvchi shaxsining asosiy o'lchovlarini ifodalovchi uchta asosiy komponent atrofida tashkil etilgan. Kognitiv komponent milliy musiqa haqidagi tarixiy janr va cholg'u asboblardan tortib, ustalarining tarjimai holigacha bo'lgan bilimlarni o'z ichiga oladi. Eng muhimi, bu bilim passiv assimilyatsiya qilish uchun mo'ljallanmagan; u o'quvchining o'z ma'naviy-axloqiy to'qimalarining ajralmas qismiga aylanmaguncha o'zlashtirishni nazarda tutadi. Qiymat-motivatsion komponent modelning hissiy va ixtiyoriy dvigatelidir. Bu ichki harakatni uyg'otish, axloqiy qadriyatlarga ijobiy hissiy munosabatni rivojlantirish va musiqaning ma'naviy mazmuni bilan chuqur, empatik aloqani ta'minlash bilan bog'liq. Faoliyatga asoslangan komponent amaliy o'lchovni ifodalaydi, bu erda ichki qadriyatlar va bilimlar xatti-harakatlarda tashqi ko'rinishga ega. Bu musiqiy qobiliyatlarni qo'llash, ijodiy loyihalarda ishtirok etish, aniq harakatlar va o'zaro munosabatlarda axloqiy tushunchalarni gavdalantirishni o'z ichiga oladi.

Model natijani baholashga bag'ishlangan natijaviy blokda yakunlanadi. U axloqiy tarbiyaning turli darajalari uchun mezon va ko'rsatkichlarni belgilash orqali model samaradorligini baholash asoslarini belgilaydi. Bu mezonlar o'quvchining

o'ziga, boshqa odamlarga, o'qishga, mehnatga, Vatanga, koinotga bo'lgan munosabati atrofida tuzilgan. Kutilayotgan natija o'quvchining o'zini o'zi aks ettirish, empatiya, mas'uliyat va dunyo bilan qadriyatlarga asoslangan aloqasi bilan ajralib turadigan yuqori axloqiy ong darajasiga sifatli o'tishdir.

Modelning funkcionalligi ta'lim jarayonining samarali va axloqiy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlaydigan o'zaro bog'liq tamoyillar to'plami bilan tartibga solinadi. Tizimlilik tamoyili milliy musiqaning bir-biridan uzilgan asarlar yig'indisi sifatida emas, balki chuqur ichki mantiq va ma'naviy mazmunga ega bo'lgan izchil tizim sifatida taqdim etilishini taqozo etadi. Bu o'quvchilarda tuzilgan tushunish va qadrlashni shakllantirish imkonini beradi. Hissiylik printsipti musiqaning shaxsga ta'sir qiladigan asosiy kanalini tan oladi. Milliy musiqa o'zining tug'ma emotsional ekspressivligi bilan qalbning eng chuqur jabhalariga tegishi, axloqiy tuyg'uning asosi bo'lgan hassoslik, samimiylig, dildan dadil javob berishni tarbiyalashga qodir.

Murakkablik tamoyili milliy musiqani o'rganishni milliy madaniyatning kengroq mazmuni, jumladan, uning an'analari, bayramlari va tarixiy hikoyalari bilan uzviy bog'lash zarurligini taqozo etadi. Bu yaxlit tushuncha musiqaning alohida estetik hodisaga aylanishiga yo'l qo'ymaydi va uni madaniyatning tirik organi sifatida muhim organ sifatida joylashtiradi. Barkamollik tamoyili ta'lim jarayonining uzluksizligi va ketma-ketligini ta'minlaydi. Bilim va tajribalar bir-birining ustiga spiral shaklda qurilgan bo'lib, bunda har bir yangi element ilgari o'rganilgan narsalarni chuqurlashtiradi va mustahkamlaydi, axloqiy ongning bosqichma-bosqich va mustahkam shakllanishiga olib keladi.

Ehtimol, eng muhimi aksiologik printsipti yoki qiymatga asoslangan yondashuvdir. Ushbu tamoyil butun jarayonni axloqiy bilimlarni quruq ma'lumot sifatida emas, balki uning chuqur insoniy qadriyati nuqtai nazaridan o'zlashtirishga yo'naltiradi. U talabalarni olijanoblik, rahm-shafqat va xayriya kabi umumbashariy fazilatlar nafaqat muhokama qilinadigan, balki his qilinadigan va tajribaga ega bo'lgan munosabatlar tizimiga jalb qiladi. Milliy musiqa shu asosda ana shu qadriyatlar dunyosini ochuvchi kalitga aylanadi. Nihoyat, sub'ektivlik printsipti o'quvchining o'zini o'zi anglash, muloqot qilish va shaxsiy munosabatlarni o'rnatish qobiliyatiga qaratilgan. Haqiqiy axloq ongli, faol shaxsning ifodasi ekanligini tan oladi. Shuning uchun ta'lim jarayoni o'quvchilarga o'z individualligini namoyon etishi, muloqotga kirishishi va ularga taqdim etilgan madaniy meros bilan o'zaro munosabatda bo'lish orqali o'zining axloqiy o'ziga xosligini shakllantirishi uchun makon yaratishi kerak.

Ushbu nazariy modelni amaliy amalga oshirish strategiyalar, shartlar va usullarning puxta tashkil etilgan to'plamini talab qiladi. Amalga oshirish vositalari orasida birinchi o'rinda "Milliy musiqa" o'quv dasturi mavjud. Ushbu o'quv dasturi nafaqat musiqani qadrlash kursi, balki axloqiy rivojlanish uchun tuzilgan dastur

sifatida ishlab chiqilgan. Uning mazmuni milliy musiqa janrlarini, xalq qo'shiqlari tarixini, taniqli bastakor va ijrochilar ijodiyotini o'rganishni o'z ichiga oladi. O'quv dasturi turli xil tashkiliy shakllar orqali taqdim etiladi. Jumladan, asosiy bilimlarni beruvchi an'anaviy musiqa darslari hamda bitta kompozitorga bag'ishlangan monografiya darslari, portret darslari, dialog darslari, munozara darslari va konsert darslari kabi noan'anaviy dars turlaridan iborat. Bundan tashqari, ijodiy tadbirlar, mavzuli harakatlar, loyiha faoliyati va tashkiliy-faol o'yinlar o'rganishni sinfdan tashqari va hayot tajribasi sohasiga kengaytirish uchun qo'llaniladi.

Modelni amalga oshirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni o'rnatishga bog'liq. Bular modelning maqsadga muvofiq ishlashi uchun zarur shartlardir. Birinchi shart - o'quvchilarning milliy musiqa san'atini o'rganishdagi faoliyatini tizimli va maqsadli tashkil etish, ularning intellektual, qadriyat, xulq-atvor sohaslarini faollashtirishga xizmat qiladi. Ikkinchi shart - ta'lim jarayoni davomida ma'naviy-axloqiy yo'nalishni izchil amalga oshirish, mavjudlikni ma'naviy tushunish qobiliyatini va dunyoga qadriyatlarga asoslangan munosabatlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Uchinchi shart - ma'naviy-axloqiy nuqtai nazardan sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarning mazmuni, shakllari va usullarini uzluksiz boyitib borish, axloqiy tarbiya alohida modul emas, balki o'quvchining musiqa bilan o'zaro munosabatlarining butun to'qimasidan to'qilgan oltin ip bo'lishini ta'minlashdir.

Qo'llaniladigan pedagogik usullar modelning axloqiy maqsadlariga erishishdagi salohiyati uchun maxsus tanlangan. Musiqiy umumlashtirish usuli musiqaning ma'naviy-axloqiy imkoniyatlariga ongli munosabatni shakllantirishga qaratilgan. Bu o'quvchilarning oldingi tajribasini faollashtirish, ularni yangi axloqiy va estetik obrazlar bilan tanishtirish, turli ijodiy faoliyatlar orqali bilimlarni mustahkamlashni o'z ichiga oladi. Hissiy dramaturgiya usuli musiqaning hissiy ta'siridan strategik foydalanish, axloqiy mazmun bilan chuqur, empatik bog'lanishni osonlashtiradigan kuchli ta'sirchan tajriba yaratish uchun darslarda musiqiy asarlarni diqqat bilan ketma-ketlashtirish uchun ishlatiladi. Qiyosiy tahlil usuli o'quvchilarni musiqa bilan chuqur muloqotga kirishishga, o'z ichki dunyosini musiqiy asarlarda mujassamlangan qadriyatlar bilan solishtirishga undaydi, shu orqali ularning axloqiy mulohazalari mustahkamlanadi. O'quvchining dunyoqarashini to'g'ridan-to'g'ri yo'lga qo'yish va rivojlantirish uchun ongni shakllantirishning axloqiy suhbatlar, badiiy asarlar tahlili kabi usullaridan foydalaniladi. Va nihoyat, nazorat qilish, o'z-o'zini nazorat qilish va o'zini o'zi baholash usullari ajralmas bo'lib, o'quvchilarning nigohini o'zlarining ma'naviy va axloqiy rivojlanishini tahlil qilish uchun ichkariga qaratadi, shu bilan o'zini axloqiy tartibga solishning hal qiluvchi qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa

Bu yerda taqdim etilgan pedagogik model milliy musiqani madaniyatshunoslik mavzusidan axloqiy tarbiyaning markaziy vositasiga aylantirish uchun mustahkam va

batafsil asosni taklif etadi. Uning puxta ishlab chiqilgan tuzilmasi ravshanlik va izchillikni ta'minlaydi, uning asosiy tamoyillari insonparvarlik va samarali pedagogik jarayonni ta'minlaydi va uni amalga oshirish strategiyasi o'qituvchilar uchun amaliy qo'llanmani ta'minlaydi. Model o'smir shaxsining kognitiv, hissiy va faoliyat sohalarini muntazam ravishda jalb qilish orqali milliy musiqada kodlangan abadiy ma'naviy hikmat o'quvchi xarakteridagi jonli kuchga aylanadigan o'zgaruvchan sayohatni osonlashtiradi. Bu axloqiy tarbiya quruq, didaktik ish bo'lishi shart emasligini, balki o'z madaniy merosini chuqur va ilhomlantiruvchi o'rganish bo'lishi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga har tomonlama tayyor, axloqiy jihatdan barkamol, ma'naviy sezgir va axloqiy faol shaxsni shakllantirishga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Masharipova, G. (2025). MUSIQANING AXLOQIY-FALSAFIY TA'SIRI: QADRIYATLAR VA TARBIYA MASALASI. *Ustozlar uchun*, 73(3), 34-36.
2. Botirbayev, M., & Nurullayev, F. (2025). O'QUVCHILARGA ESTETIK TARBIYA BERISHDA O'ZBEK MUSIQA FOLKLORINING AHAMIYATI. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, 2(4), 205-211.
3. Raximovna, A. S. (2024). XALQ PEDAGOGIKASI VOSITASIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILAR MA'NAVIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELI. TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR, 1(1), 66-72.
4. Panjiyev, Q. (2024). BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARI KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Nordic_Press*, 3(0003).
5. Nilufar, I. (2025). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA MUSIQIY ESTETIK TARBIYANING INTEGRATIV MODELI: RAQS, QO'SHIQ VA O'YIN UYG'UNLIGI. *PEDAGOG*, 8(9), 215-220.
6. Xudaykulovich, X. B. (2025). MUSIQANING MOHIYATI-YAXSHILIKDIR!. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 4(41), 263-269.
7. Muxammadnodir, Q. (2025). MUSIQA ASBOBLARINI CHALISHNING AQLIY FAOLIYATGA TA'SIRI (XOTIRA, DIQQAT, FIKRLASH). *Journal of new century innovations*, 78(4), 166-170.
8. Бердиев, Х. Х. (2017). ЮРТОСТРОИТЕЛЬСТВО: АКТУАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ ОТРАСЛЕВОЙ ЛЕКСИКИ. In *Духовность и ментальность: экология языка и культуры на рубеже XX-XXI веков* (pp. 32-35).